

ԱԳՆԵՍԱ ԲԱԴԱԼՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի, Եվրոպական և
միջազգային իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԿՆՔՄԱՆ ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

Կիլիկիայի հայկական պետությունը, ձևավորվելով ժամանակաշրջանի միջազգային կյանքի կենտրոններից մեկը հանդիսացող տարածաշրջանում, ակտիվորեն մասնակցում էր միջազգային գործընթացներին: Առանձնահատուկ աշխարհագրական դիրքի շնորհիվ, գտնվելով երեք աշխարհամասերի՝ Ասիայի, Եվրոպայի և Աֆրիկայի խաչմերուկում, Կիլիկիայի հայկական թագավորությունը նշանակալի դերակատարում ուներ Արևելքի և Արևմուտքի երկրների միջև ծավալված ռազմաքաղաքական, առևտրա-տնտեսական և մշակութային փոխհարաբերություններում: Միաժամանակ, կարևոր ռազմաստրատեգիական նշանակություն ունենալով Առաջավոր Ասիայում, Կիլիկիան հայտնվեց միջազգային քաղաքական իրադարձությունների կենտրոնում:

11-րդ դարից սկսած՝ Բյուզանդիան, Իկոնիայի սելջուկյան սուլթանությունը, Արևմտյան Եվրոպայից Արևելք ներթափանցած խաչակիրները պայքարում էին Մերձավոր Արևելքում հաստատվելու համար: Ուստի, Կիլիկիայի հայկական պետության կազմավորումը տեղի էր ունենում լարված միջազգային քաղաքական մթնոլորտում, հակադրվող շահերի բախման պայմաններում:

Արդեն 13-րդ դարի 50-ականներին տարածաշրջանում ուժերի հարաբերակցության փոփոխության հետևանքով Կիլիկիայի հայկական թագավորությունը կանգնեց նոր միջազգային քաղաքական իրավիճակի առջև: Մերձավոր Արևելքում ասպարեզ էին եկել երկու հզոր տերություններ՝ մոնղոլական իլխանությունը և Եգիպտոսի մամլուքյան սուլթանությունը: Մոնղոլները, նպատակ ունենալով գրավել Սիրիայի և Պաղեստինի ռազմական և առևտրական խոշոր նշանակության նավահանգիստները, ընդհարվեցին Եգիպտոսի մամլուքյան սուլթանության հետ: Կիլիկյան պետությունը

մամլուքների դեմ մոնղոլների պայքարում դարձավ իլխանության վստահելի հենարանը, ինչը սկիզբ դրեց նաև հայ-եգիպտական երկարատև հակամարտությանը: Միաժամանակ, Եգիպտոսի կողմից 1268թ. Անտիոքի դքսության կործանումից հետո Եվրոպայի համար ավելի մեծացավ Կիլիկիայի ռազմավարական և տնտեսական նշանակությունը: Պապական դիվանագիտությունը նոր խաչակրաց արշավանքների ծրագրեր էր մշակում՝ այդ գործում մատնանշելով Կիլիկյան պետության կարևորությունը: Կիլիկիայի թագավորներն իրենց հերթին, հատկապես Հեթում II-ի կառավարման շրջանից սկսած, եռանդուն ջանքեր էին գործադրում Արևմուտքի հետ ռազմաքաղաքական սերտ համագործակցություն հաստատելու համար:

Հատկանշական է, որ, ի սկզբանե, Կիլիկիայի հայկական թագավորությունն առնչվում էր ոչ միայն քաղաքական շահերի տեսանկյունից հակադրվող երկրների, այլ նաև ոչ միատիպ միջազգային-իրավական համակարգի պատկանող պետությունների հետ:

Ինչպես հին աշխարհում, միջնադարում ևս չկար միջազգային հարաբերությունների կարգավորման մեկ ընդհանուր համակարգ: Քննվող ժամանակահատվածում գոյություն ունեին միջազգային կյանքի տարբեր կենտրոններ՝ միջպետական հարաբերությունների և միջազգային շփումների կարգավորման ոչ միատեսակ մոտեցմամբ: Արևմտյան և Արևելյան Եվրոպայում միջազգային իրավական նորմերի զարգացումը տեղի էր ունենում հռոմեական իրավունքի ազդեցությամբ: Միջնադարյան Եվրոպայում միջազգային իրավական նորմերի վրա մեծ էր նաև կաթոլիկ եկեղեցու ազդեցությունը, որը դրսևորվում էր կանոնական իրավունքի միջոցով, մինչդեռ արաբական աշխարհում միջազգային իրավական պրակտիկան զարգանում

էր իսլամի զգալի ազդեցությամբ: Շարիաթն այն կարևորագույն աղբյուրն էր, որից բխում էին ինչպես արաբական երկրների միջև, այնպես էլ արաբական պետությունների՝ ոչ արաբական աշխարհի հետ հարաբերությունների կարգավորման հիմնական սկզբունքները: Այդուհանդերձ, արդեն միջնադարում միջպետական հարաբերությունների կարգավորման որոշակի փորձ կուտակվել էր, որն իր արտացոլումն էր գտել ժամանակաշրջանի միջազգային իրավական ինստիտուտներում: Այստեղ պետք է առանձնացնել պայմանագրային իրավունքը, որը հենվում էր միջազգային սովորության ճանաչման վրա: Պրակտիկան մշակել էր պայմանագրերի որոշակի տեսակներ՝ հաշտության, դաշնակցային, բարեկամության, փոխօգնության, առևտրի, սահմանների, արբիտրաժի, չեզոքության և այլն:

Կիլիկիայի հայկական պետության պայմանագրային պրակտիկան ևս ձևավորվեց միջնադարյան սովորության ճանաչման վրա և անմիջականորեն պայմանավորվեց ժամանակաշրջանի միջազգային հարաբերությունների առանձնահատկություններով:

Կիլիկյան պետության պայմանագրային պրակտիկան սկսվում է դեռ Կիլիկիայի հայկական իշխանության գոյության ժամանակաշրջանից: Հայտնի են Ռուբինյան իշխանների՝ մասնավորապես Անտիոքի դքսության և Բյուզանդական կայսրության հետ կնքած հաշտության և դաշնակցային պայմանագրերը:

Կիլիկիայի հայկական թագավորության՝ մեզ հայտնի միջպետական պայմանագրերը ներկայանում են որպես երկկողմ քաղաքական պայմանագրեր, որոնք կնքվել են Իկոնիայի սելջուկյան սուլթանության, Մոնղոլական կայսրության, Եգիպտոսի մամլուքյան սուլթանության հետ:

Կիլիկյան թագավորության միջպետական պայմանագրերի կնքումը սկսվում էր կողմերից մեկի՝ պայմանագիր կնքելու նախաձեռնությամբ, որին հաջորդում էր բանակցային գործընթացը: Պայմանագրերի տեքստերը բանակցվում էին թագավորի կողմից լիազորված ներկայացուցիչների միջոցով, երբեմն նաև անձամբ թագավորի կողմից (օրինակ՝ 1254թ. հայ-մոնղոլական դաշնակցային պայմանագիրը կնքելիս բանակացությունները տարվել են անձամբ Հեթում I-ի կողմից): Բանակցային գործընթացի արդյունքում կազմվում էր պայմանագրի տեքստը, իսկ նախապես համաձայնեցված տեքստի վերջնական հաստատումը կա-

տարվում էր թագավորի կողմից:

Միջնադարյան միջպետական պայմանագրերի ուժի մեջ մտնելն առհասարակ պահանջում էր մասնակիցների կողմից պայմանագրի վավերացում: Կիլիկյան պետությունում միջպետական պայմանագրերի վավերացումը պարտադիր էր համարվում: Պայմանագրերը վավերացնում էր թագավորը: Վավերացումը ենթադրում էր միապետի պաշտոնական հավանությունը պայմանագրին, որից հետո միայն պայմանագիրը պարտադիր էր համարվում: Պայմանագրի վավերացումը կատարվում էր թագավորի կողմից հանդիսավոր կերպով տրված կրոնական երդման միջոցով, որին ներկա էին գտնվում նաև պայմանագրի մյուս կողմի պատվիրակները:

Անդրադառնալով Կիլիկիայի հայկական պետության միջպետական պայմանագրերի կառուցվածքին՝ պետք է նշել, որ այդ կապակցությամբ մեզ որոշակի պատկերացում է տալիս 1285թ. հայ-եգիպտական հաշտության պայմանագիրը: Պայմանագիրը բերված է արաբ պատմագիր Թադի-էդ-Դին Ահմեդ Մաքրիզիի՝ Եգիպտոսի մամլուք սուլթանների պատմությանը նվիրված աշխատության մեջ և, ամենայն հավանականությամբ, գրված է բնօրինակից: Այն Կիլիկիայի հայկական թագավորության՝ այլ երկրների հետ կնքած պայմանագրերից միակն է, որը մեզ է հասել ոչ միայն բովանդակային, այլ նաև կառուցվածքային պարունակությամբ: Պայմանագիրը կազմված է ժամանակաշրջանի պայմանագրերի տեքստային կառուցվածքին համապատասխան, որոնք հիմնականում եռամաս էին՝ կազմված նախաբանից, հիմնական մասից և եզրափակիչ մասից:

Պայմանագրի նախաբանը բավականին ընդարձակ է, որտեղ մեծ տեղ է հատկացվում կրոնական երդմնագրին: 1285թ. հայ-եգիպտական պայմանագրի նախաբանում կարդում ենք. «Ես Լևոն, որդի Հեթումի, որդի Կոստանդինի. Աստուծով, Աստուծով, Աստուծով», «Վասն Աստուծո...» (3 անգամ), «հանուն Աստծո» (3 անգամ) «ճշմարիտ Մեսիայով» (3 անգամ), «ճշմարիտ խաչով» (3 անգամ), «ճշմարիտ Ավետարանով» (3 անգամ), «ճշմարիտ Հորով, Որդով և Ս. Հոգով», «ճշմարիտ երեք անձերով և մեկ աստվածությամբ», «ճշմարիտ 4 ավետարաններով», «ճշմարիտ 12 աշակերտներով և 318 եկեղեցու պաշտպան եպիսկոպոսներով», Սրբուհի Մարիամով, ս. Հովհաննես Սկրտչով, ս. Թովմասով, ս. Մարկոսով, ճշմարիտ մեծ պահքերով, «ճշմարիտ քրիստոնեությունով, որ իմ կրոնն ու

հավատն է», այն մկրտությունով, որ «ընդունել են քահանաներից և հայրերից», «այն բոլոր ճշմարիտ հայրերով, որ մերձ են առ Աստված: Այս թվականից, այս ժամից սկսած կխոստանամ դնել մի անկեղծ եռանդ, մի ուղիղ նպատակ՝ ի հնազանդություն և ի կատարումն իմ պարտքերի առ մեր տերն Սուրբանն Մելիք-էլ-Մանսուր...»: Կուխտեն պահպանել դաշնագրիս բոլոր պայմանները, որոնք պիտի մանրամասնվեն այս երդմանս տակ»¹:

Նախաբանում մանրամասնվում է նաև պայմանագրի ժամկետը. «Այս զինադադարը պետք է տևի տասը տարի ամբողջ և հաջորդական անընդհատ, և տասն ամիս, և տասն օր և տասը ժամ»²:

Պայմանագրի նախաբանը պարունակում է նաև պատժամիջոցներ պայմանագիրը խախտելու համար. «Պիտի հարգեմ այս զինադադարը մինչև ցվախճան պայմանաժամին և նրա պայմանները պիտի կատարեմ մի առ մի, կխոստանամ նրանց հետևել հավատարմաբար, ինչպես և բոլոր պարունակությանը. երբեք նրա դեմ չպիտի գործեմ ոչ գործով, ոչ նշանով, ոչ ակնարկությամբ. չպիտի փնտրեմ ոչ մեկ առիթ այն բեկանելու կամ նրա որևէ մասը ջնջելու: Այս դաշնագրի վերաբերյալ, նրա բաղկացուցիչ կետերի և նրա սահմանած պայմաններից որևէ մեկի մասին ուրիշի հետ չպիտի խորհրդակցեմ: Եթե այս պայմանը ամբողջովին կամ մասամբ դրժեմ, եթե նրա մասին մեկի հետ խորհրդակցեմ և եթե վերապահումներ անեմ նրա ամբողջության կամ նրա այս կամ այն նախատեսումների մասին, ինչ որ ունեմ՝ շնչավոր էակ կամ նյութական առարկա, պետք է բաշխվի իբրև ողորմություն քրիստոնյաների մեջ գտնվող աղքատներին ու չբավորներին, և ես հանձն կառնեմ երեսուն անգամ ուխտագնացություն կատարելու դեպի Երուսաղեմ հետիոտն, զվաբաց և բոկոտն: Հանձն կառնեմ պահք պահել ամբողջ կենացս մեջ, եթե չկատարեմ այս զինադադարի պայմանները կամ նրանցից մի քանիսը և կամ եթե կատարեմ մի գործ, որ այս պայմանի և նրա հողվածներից որևէ մեկի ճշտիվ կատարման հակառակ լինի: Եվ այս բանը պիտի շարունակվի զինադադարի սկզբից մինչև այն պայմանաժամը, որ այս երդմանագրի մեջ որոշված է»³:

Սուրբան Քալաունը ևս պարտավորվել էր հարգել պայմանագիրը, սակայն մեզ չի հասել սուրբանի երդմանագրի բովանդակությունը: Նշենք միայն, որ 1283թ. Եգիպտոսի և Ակրայի միջև կնքված պայմանագրով սուրբան Քալաունը հանձն էր առել 30 ուխտագնացություն կատարել դեպի Մեքքա

պայմանագիրը խախտելու դեպքում⁴:

Պայմանագրի հիմնական մասը գրված է մեկ ընդհանուր տեքստով: Տարբեր պարտավորություններ հետևում են մեկը մյուսին՝ առանց դրանք հողվածների բաժանելու:

Եզրափակիչ մասն իրենից ներկայացնում է պայմանագրին հավատարիմ մնալու երդմագիր: Այն է՝ «Հանուն Աստծո և ի սեր հավատիս, կրոնիս և դավանությանս, խոստանում եմ հավատարմորեն հարգել այս զինադադարի պայմանները: Եվ այս երդումն՝ իմ երդումն է, Լևոնի, Հեթումի որդու: Եվ այս մասին իմ դիտավորությունները նույնն են, ինչ որ Սուրբանինը, նրա որդիներինը, ինչպես և նրանց անունով իմ երդումը ընդունող անձի դիտավորությունները: Չունեմ երբեք ուրիշ նպատակ, ուրիշ դիտավորություն, քան այն, ինչ իրենք ունեն: Աստված թող վկա լինի այս ամենին: Ամենաբարձրյալն երաշխավոր է խոսքերիս ճշմարտության: Թող Մեսիան ևս լինի վկա՝ ինձ դեմ բողոքելու պատրաստ»⁵:

Փաստորեն երդումը պայմանագրերի կատարման կարևոր երաշխիքային միջոց էր, սակայն տրված խոսքին հավատարիմ մնալը հիմնվում էր միայն բարոյա-կրոնական նորմերի վրա և հաճախ էր խախտվում: Գոյություն ունեին պայմանագրերի ի կատար ածման նաև այլ երաշխիքներ, ինչպես պատանդների փոխանակումը, արժեքավոր իրերի և տարածքների գրավադրումը, երրորդ պետությունների կողմից երաշխավորությունը, ամուսնական կապերի հաստատումը պայմանագիրը կնքող կողմերի իշխող վերնախավի անդամների միջև և այլն: Այսպես՝ 1194թ. Լևոն II-ի և Անտիոքի դուքս Բոհեմունդ III-ի միջև կնքված պայմանագիրը ամրապնդվեց Բոհեմունդի որդի Ռայմոնդի և Լևոն II-ի եղբոր աղջիկ Ալիսի ամուսնությամբ:

Պայմանագրերի երաշխավորման գործում նշանակալի դերակատարում ունեւ Հռոմի պապը: Կանոնական իրավունքը հենվում էր եկեղեցական այն դրույթի վրա, որ տրված խոստումից հրաժարումը համարժեք է ստի և, հետևաբար, մեղք է: Եկեղեցու կարգապահական գործառույթներից էր հետևողական լինելը տրված խոստումների, այդ թվում՝ պայմանագրային պարտավորությունների կատարմանը⁶: Պապերը քննում էին պայմանագրերի խախտման բողոքները և հավակնում այսպես կոչված դիսպենսացիայի իրավունքին՝ պայմանագիրը կնքելիս տրված երդումից ազատելու իրավունքին⁷:

Հետաքրքրական է, որ 1338թ. Հռոմի պապ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Բենեդիկտոս XII-ը Լևոն V-ին ուղղված նամակով ազատեց նրան 1337թ. Եզիպտոսի սուլթան Մելիք-Նասիրի հետ կնքած պայմանագրի համար տրված երդումից՝ պատճառաբանելով, որ այն տրվել է ոչ կամավոր կերպով⁸։ Այդպիսով, Կիլիկիայի համար պայմանագիրը չեղյալ համարվեց։ Բենեդիկտոս XII-ի միջամտությունը այս հարցին պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ Լևոն V-ը անձամբ ընդունում էր Հռոմի պապի բարձր հեղինակությունը, նրա կրոնական քաղաքականությունն ուղղված էր հայ և կաթոլիկ եկեղեցիների ունիային, մինչդեռ պայմանագրով կիլիկյան թագավորը պարտավորվել էր այլևս դիմումներ և պատվիրակություններ չուղարկել պապին։

Այդուհանդերձ Հռոմի պապի որոշումները տարածվում էին միայն կաթոլիկ աշխարհում և նրա ազդեցության ոլորտում գտնվող երկրներում, մինչդեռ պայմանագիրը կնքվել էր քրիստոնեություն և մահմեդականություն դավանող երկրների միջև։ Եզիպտոսի համար պայմանագիրը շարունակում էր ուժի մեջ մնալ, և, հետևաբար, վերջինիս կողմից Կիլիկիան դիտարկվում էր իբրև պայմանագիրը խախտող կողմ։

Վերոնշյալը, սակայն, Կիլիկյան պետության պայմանագրային պրակտիկայում մշտապես կիրառելի չէր։ Կիլիկիայի՝ այլ պետությունների հետ պայմանագրային հարաբերությունները կարգավորվում էին անմիջականորեն պայմանագիրը կնքած կողմերի միջև։ Եթե պայմանագիրն անգամ կնքվել էր հարկադրանքի ճանապարհով, ոչ իրավահավասար հիմքերով, այն չէր կարող չեղյալ հայտարարվել։ Արդեն կնքված պայմանագիրը պարտադիր էր կողմերի համար։ Այսպես՝ Լևոն II-ը 1194թ., գերեվարելով Անտիոքի իշխան Բոհեմունդ III-ին, նրա հետ կնքեց իր շահերից բխող համաձայնագիր, որով լուծվեցին Կիլիկիայի հայկական իշխանության և Անտիոքի դքսության միջև գոյություն ունեցող տարածքային խնդիրները հոգուտ Կիլիկիայի։

1268թ. Հեթում I-ը Եզիպտոսի սուլթան Բեյբարսի կողմից գերված թագաժառանգ Լևոնին ազատ արձակելու դիմաց պայմանագիր կնքեց սուլթանի հետ՝ վերջինիս առաջադրած պայմաններով։ Այս առթիվ արաբ պատմագիր Աբու-լ-Ֆիդայի «Ժամանակագրության» մեջ կարդում ենք. «...հաշտություն կայացավ ալ-Մալիք ալ-Չահիրի (սուլթան Բեյբարս) և Սսի տիրոջ՝ Հեթումի միջև այն հիման վրա, որ եթե Սսի տերը թաթարների մոտից բերի Սոնկուր ալ-Աշկարին, որոնք նրան գերի

էին վերցրել Հալեբի բերդից այն ժամանակ, երբ Հուլադուն տիրել էր այդ տեղին, և բացի այդ՝ հանձնի Բեհեսնին, Դարպասկը, Մարգբանը, Դաբանը, Շիհել Հադիդը, ապա սուլթանն էլ ազատ կարձակի նրա որդի Լևոնին։ Ապա Սսի տերը ներկայացավ Աբադային, թաթարներին և նրանից խնդրեց Սոնկուր ալ-Աշկարին։ Նա էլ հանձնեց նրան և Սոնկուր ալ-Աշկարը վերադարձավ ալ-Մալիք ալ-Չահիրի ծառայությանը և Դարպասկը, ինչպես և մյուս վայրերը, որոնք հիշեցինք, հանձնվեցին, բացի Բեհեսնից։ Ալ-Մալիք ալ-Չահիրն էլ ազատ արձակեց Սսի տեր Հեթումի որդուն՝ Լևոնին, ու վերադարձրեց իր հորը»⁹։

Ժամանակաշրջանի միջպետական պայմանագրային հարաբերությունների կարևոր առանձնահատկություններից էր այն, որ այդ հարաբերություններում վճռորոշ դերակատարում ուներ քաղաքական շահի գործոնը։ Պայմանագրերի բարեխիղճ կատարման բարոյա-կրոնական նորմերը պարբերաբար անտեսվում էին, իսկ պայմանագրերի պահպանումը հաճախ անմիջականորեն պայմանավորված էր քաղաքական դրդապատճառով։ Սա տեսանելի է նաև Կիլիկյան հայկական պետության պայմանագրային պրակտիկայում։ Օրինակ՝ Կիլիկիայի հայկական թագավորության և Եզիպտոսի մամլուքյան սուլթանության միջև 1268թ., 1285թ., 1293թ., 1323թ., 1337թ. պայմանագրերը կնքվել են Կիլիկիայի դեմ եզիպտական արշավանքների արդյունքում՝ որպես հաշտության պայմանագրեր, հիմնականում Եզիպտոսի ռազմական գործողությունները կանխելու կամ դադարեցնելու նպատակով։ Քանի որ Կիլիկիան իր արտաքին քաղաքականությունը վարելիս Եզիպտոսը դիտարկում էր իբրև հակառակորդ պետություն, ուստի վերջինիս հետ կնքվող պայմանագրերը սովորաբար խախտվում էին մինչև դրանց ժամկետի ավարտը։

Հայտնի է նաև, որ քաղաքական նկատառումներով Հեթում I-ը խախտում է միջազգային սովորույթային նորմերից հյուրընկալության սովորույթը։ Հայ-մոնղոլական առաջին պայմանագրի 1243թ. (1244թ.) կնքման նպատակով Հեթում I-ը ընդունում է մոնղոլ զորավար Բաչու Նոյիմի նախապայմանը և նրան հանձնում Կիլիկիայում ապատանաձ Իկոնիայի սուլթանի ընտանիքի անդամներին։ Այն, որ Կիլիկյան պետությունն ընդունում և հետևում էր այս սովորույթին, վկայում է Հեթում I-ի արձագանքը մոնղոլ զորավարի պահանջին՝ «լավ էր իմ որդի Լևոնին խնդրեին, քան նրանց»¹⁰։ Միջ-

նադարյան հայ պատմիչների վկայությամբ Հեթումը իր կամքին հակառակ Կիլիկիայի դեմ մոնղոլական հարձակման սպառնալիքի տակ միայն համաձայնեց հանձնել սուլթանի հարազատներին¹¹: Միաժամանակ Հեթումյանները խախտում են նաև 1220թ. Իկոնիայի սելջուկյան սուլթանության հետ կնքած հաշտության պայմանագիրը՝ հրաժարվելով սուլթան Քեյ-Խոսրովին տրամադրել պայմանագրով նախատեսված զինվորական օժանդակ ուժեր մոնղոլների դեմ ռազմական գործողություններ իրականացնելու համար:

Փաստորեն Կիլիկիան պետությունների հետ հարաբերություններում առաջնորդվում էր ժամանակաշրջանի միջազգային սովորության մոտեցումով, սակայն այդ նորմերը պահպանվում էին այնքան ժամանակ, քանի դեռ չէին սպառնում պետության արմատական շահերին:

Պետությունները դեռ հնուց ելնում էին այն սկզբունքից, որ եթե կողմերից մեկը խախտում է պայմանագիրը, մյուս կողմը կարող է միակողմանիորեն հրաժարվել պայմանագրից¹²: Պայմանագրի խախտումը որակվում էր որպես թշնամական ակտ և կապված էր լուրջ հետևանքների հետ: Ինչպես տեսանք, 1285թ. հայ-եգիպտական պայմանագիրը պարունակում էր պատժամիջոցներ այն խախտելու համար: Իրականում կրոնական բովանդակությամբ պատժամիջոցներն առավելապես ձևական բնույթ էին կրում: Կիլիկյան պետության կողմից պայմանագրային պարտավորությունների չկատարման դեպքում վերջինիս դեմ, որպես հիմնական պատժամիջոց, կիրառվում էր ռազմական ուժը: Այսպես, Կիլիկիայի հայկական թագավորության կողմից 1220թ. Իկոնիայի սելջուկյան սուլթանության հետ կնքած պայմանագիրը խախտելու և սուլթանի ընտանիքի անդամների նկատմամբ հյուրընկալության սովորույթը անտեսելու համար սելջուկները պատժիչ գործողությունների դիմեցին՝ ռազմական հարձակումներ իրականացնելով Կիլիկիայի դեմ: Եգիպտոսի մամլուքյան սուլթանությունն ամեն անգամ պատերազմ էր սկսում Կիլիկիայի հայկական թագավորության դեմ, երբ համարում էր, որ պայմանագրի խախտում է տեղի ունեցել: Արաբական աղբյուրները, հիմնավորելով եգիպտացիների կողմից վերսկսված արշավանքները (1275-1276թթ.), մեղադրում են Լևոն III-ին 1268թ. պայմանագրի կետերին չհետևելու, այն է՝ պահանջվող տուրքը չվճարելու, ամրոցները վերականգնելու, մամլուքների առևտրական քարավանների վրա կատարվող հարձակումների մեջ¹³:

Եգիպտոսի սուլթանության ռազմական գործողությունները կարող էին պայմանավորված լինել նաև Կիլիկիայի՝ ռազմական օգնություն ստանալու նպատակով Հռոմի պապի և եվրոպական պետությունների հետ տարվող բանակցություններով, նամանավանդ, որ Արևմուտքում Եգիպտոսի դեմ նոր խաչակրաց արշավանքների ծրագրեր էին մշակվում: Ամբողջությամբ չտիրապետելով 1268թ. պայմանագրի բովանդակությանը՝ դժվար է ենթադրել, թե ինչպիսի պարտավորություններ են կողմերը ստանձնել միմյանց նկատմամբ, և թե որքանով էր հիմնավորված Եգիպտոսի կողմից ռազմական ուժին դիմելը: Սակայն, արդեն 1285թ. պայմանագրով նախատեսվում էր. «Սուլթանի տերության, նրա զորքի և հպատակների մասին ամենևին որևէ բան չհայտնել իբրև օժանդակություն այն անձանց, որոնք միտք ունեն թշնամություն անելու թե՛ արշավանքով, թե՛ որևէ վնասաբեր եղանակով, չմասնակցել որևէ դավադրության, որը կարող է չար ու վատ հետևանք ունենալ, բարյացակամություն ցույց չտալ Սուլթանի թշնամիներից որևէ մեկին, նրան երբեք չօգնել, չնպաստել, նրա հետ որևէ հաղորդակցություն չունենալ՝ ոչ անուղղակի նշաններով, ոչ նամակով, ոչ դեսպանությամբ և կամ բերանացի պատգամով, այլ իր բանակցություններով ջանալով միայն իր անձն ու տերությունը ապահովության մեջ պահելու: Նա խոստանում է ամեն ճիգ թափել՝ Սուլթանի երկրները բոլոր չարիքներից ապահովելու, ձեռքակալելու բոլոր նրանց, ովքեր իր երկրից փախչելով՝ թշնամություն և ավերում պիտի գործեն այնտեղ»¹⁴:

Կիլիկիայի հայկական պետությունը քաղաքական պայմանագրեր էր կնքում ժամանակաշրջանի հզոր տերությունների հետ: Միաժամանակ պետության հզորության գործոնը մեծ նշանակություն ուներ պայմանագիրը խախտողին պատասխանատվության ենթարկելիս, ընդ որում, ռազմականապես ավելի ուժեղ պետության կողմից պայմանագրի խախտումը վերջինիս համար կարող էր հետևանքներ չառաջացնել: Այսպես՝ Կիլիկիայում գտնվող մոնղոլական զորքերի գլխավոր հրամանատար Փիլարդուի՝ 1307թ. Կիլիկիայի հայկական պետության դեմ իրականացրած հանցագործությունից հետո, այն է՝ Լևոն IV-ի, Հեթում թագավորահոր և հայ իշխանների սպանությունից հետո Կիլիկյան պետության կողմից պատժիչ գործողություններ չիրականացվեցին: Փաստացի տեղեկություններ չկան այս միջադեպից հետո Կիլիկիայի հայկական թագավորության կողմից 1254թ.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

հայ-մոնղոլական դաշնակցային պայմանագիրը կատարումը շարունակելու, մասնավորապես՝ Եգիպտոսի դեմ Իլխանության արշավանքներին մասնակցելու մասին:

¹ Տե՛ս Սուքիասյան Ա. Գ. Կիլիկիայի հայկական պետության և իրավունքի պատմություն, Երևան, 1978, էջ 217:

² Տե՛ս նույն տեղում:

³ Տե՛ս Սուքիասյան Ա. Գ. էջ 217-218:

⁴ Տե՛ս Holt P.M. The Treaties of the early Mamluk sultans with the Frankish states, Bulletin of the School of Oriental and African studies, University of London, 1980, vol. XLIII, part 1, p. 69.

⁵ Տե՛ս Սուքիասյան Ա. Գ. էջ 225:

⁶ Տե՛ս Wilhelm G. Grewe, The Epochs of International Law, Berlin, 2000, p. 90.

⁷ Տե՛ս Левин Д.Б. История международного права, М., 1962. С. 22.

⁸ Տե՛ս Չամչյան Մ. Հայոց պատմություն, հատոր Գ, Երևան, 1984, էջ 337-338, Օրմանյան Մ., Ազգապատում, հատոր Բ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2001, սյուն 2167:

⁹ Տե՛ս Արաբական աղբյուրները Հայաստանի և հարևան երկրների մասին, կազմեց Հ.Թ Նալբանդյանը, Երևան, 1965թ, էջ 237:

¹⁰ Տե՛ս Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն հայոց, Երևան, 1961, էջ 285:

¹¹ Տե՛ս Կիրակոս Գանձակեցի, նույն տեղում, Սմբատայ Սպարապետի Տարեգիրք, Վենետիկ, Ս.Ղազար, 1956 էջ 226-227:

¹² Տե՛ս Талалаев А. Н. Право международных договоров: Общие вопросы, М., 1980, С.19.

¹³ Տե՛ս Angus Donal Stewart, The Armenian Kingdom and the Mamluks: war and diplomacy during the reigns of Het'um II, Brill, 2001, p. 50.

¹⁴ Տե՛ս Սուքիասյան Ա. Գ. էջ 224:

РЕЗЮМЕ

*Практика заключения и исполнения межгосударственных договоров
Киликийского армянского царства*

Статья посвящена исследованию международно-правовых основ межгосударственных отношений Киликийского армянского царства. В данной статье рассматриваются некоторые особенности заключения и выполнения межгосударственных договоров Киликийского армянского государства. На конкретных примерах показано в каком порядке заключались договоры между Киликией и другими государствами и какие механизмы обеспечения договорных обязательств существовали.

SUMMARY

*The practice of conclusion and execution of international treaties
of the Armenian Kingdom of Cilicia*

The article deals with the international legal framework of interstate relations of the Armenian Kingdom of Cilicia. The article discusses some features of the conclusion and implementation of international treaties of the Armenian Kingdom of Cilicia. It reveals the procedure for the conclusion and execution of international treaties of Cilician Armenia and the mechanisms for ensuring treaty obligations.